

In the name of Allah, the compassionate, the merciful
به نام خداوند بخشنده مهربان

سرشناسه: سعیدی، محمدمحسن، ۱۳۵۲
عنوان و نام پدیدآور: بررسی ماهیت اقاله و آثار آن از منظر فریقین / محمدمحسن سعیدی
مشخصات نشر: قم، مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۴۰۰
مرجع تولید: مجتمع آموزش عالی فقه
مشخصات ظاهری: ۳۰۴ ص.؛ ۵/۱۴×۵/۲۱؛ س م
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۲۹-۸۸۳-۴

وضعیت فهرست‌نویسی: فیپا
یادداشت: چاپ دوم: ۱۴۰۱.
موضوع: نقض قرارداد (فقه) / (Breach of contract (Islamic law /
موضوع: عقود و ایقاعات (فقه) / (Contracts (Islamic law /
شناسه افزوده: جامعه المصطفی ﷺ العالمیه. مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ
شناسه افزوده: Almustafa International Translation and Publication center/Almustafa International University
رده‌بندی کنگره: BP۱۹۰
رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۳۷۲
شماره کتابشناسی ملی: ۸۶۵۵۳۶۷
اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیپا
این کتاب با کاغذ حمایتی منتشر شده است

BP1405

بررسی ماهیت اقاله و آثار آن از منظر فریقین

مؤلف: محمدمحسن سعیدی

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

چاپ: چاپخانه دیجیتال المصطفی ﷺ

مراکز پخش

◀ ایران، قم، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نبش کوچه ۱۸ تلفن: ۳۷۸۳۶۱۳۴ ۲۵ ۹۸+
تلفکس: (داخلی ۱۰۵) / ۳۷۸۳۹۳۰۵ ۲۵ ۹۸+
◀ ایران، قم، بلوار محمد امین، سه‌راه سالاریه تلفن: ۳۲۱۳۳۱۰۶ ۲۵ ۹۸+

pub_almustafa pub-almustafa.ir miup@pub.miu.ac.ir

باسپاس از دست اندرکارانی که ما را در تولید این اثریاری رساندند.

● مدیر انتشارات: مصطفی نوبخت ● مدیر تولید: جعفر قاسمی ابهری ● ناظر چاپ: ایوب جمالی

همه حقوق برای ناشر محفوظ است

بررسی ماهیت اقاله و آثار آن از منظر فریقین

محمد محسن سعیدی

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی، فرآوری اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پایبندی به دین و سنت در مدیریت همه‌جانبه کشورها بسیار چالش‌برانگیز می‌نماید. از این رو، مطالعات و پژوهش‌های به‌روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و اندیشه‌های ناب و ژرف، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت بنیان‌گذاران این شجره طیبه، به‌ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری علیه السلام می‌باشد.

جهانی‌شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی، اقتضا دارد که دانش پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند و این مهم، با ایجاد رشته‌های تخصصی، تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان‌یافته دانشجویان به سرانجام خواهد رسید. این فرایند، گاه در پرداختن به مباحث بنیادین و تدوین متون تخصصی تعریف می‌شود و گاه در نگارش بحث‌های علمی، اما نه چندان پیچیده و تخصصی به ظهور می‌رسد.

بالندگی مراکز آموزشی و پژوهشی، در گرو نظام منسجم، قانونمند و پویاست. بازنگری در متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و پژوهشی و به‌روزکردن آنها نیز این انسجام و پویایی و در نتیجه، نشاط علمی مراکز آموزشی و پژوهشی را در پی دارد.

«جامعة المصطفی علیه السلام العالمية» به‌عنوان بخشی از این مجموعه، که رسالت بزرگ تعلیم و تربیت طلاب غیرایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون آموزشی و پژوهشی مناسب را سرلوحه تلاش خود قرار داده و تدوین و نشر متون در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این فرایند است.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفی علیه السلام

فهرست

۱۳	۱. کلیات و مفاهیم
۱۳	مقدمه
۱۳	طرح تحقیق
۱۵	بیان مسئله
۱۶	پرسش اصلی تحقیق
۱۶	پرسش های فرعی تحقیق
۱۶	فرضیه ها
۱۷	ضرورت تحقیق
۲۲	پیشینه تحقیق
۲۵	روش تحقیق
۲۸	روش و ابزار گردآوری اطلاعات
۳۰	بخش نخست؛ مفاهیم
۳۰	۱. عقد
۳۰	الف) عقد در لغت
۳۱	یکم. نظر خلیل ابن احمد در العین
۳۲	دوم. نظر جوهری در الصحاح
۳۵	ب) عقد در اصطلاح فقهاء
۴۰	۲. اقاله

- الف) اقاله در لغت ۴۰
- یکم. نظر خلیل ابن احمد در العین ۴۰
- دوم. نظر جوهری در الصحاح ۴۱
- سوم. اقاله در عربی معاصر ۴۲
- ب) اقاله در قرآن و روایات ۴۴
- ج) اقاله در اصطلاح فقهای امامیه ۵۳
- د) اقاله در اصطلاح فقهای عامه ۵۶
۳. بیع الإقاله ۵۹
۴. استقاله ۶۱
۵. مُقِیل ۶۲
۶. مُسْتَقِیل ۶۲
۷. مُقَالَ ۶۴
۸. تَقَائِل ۶۴
۹. فسخ ۶۶
- الف) فسخ در لغت ۶۷
- یکم. نظر خلیل ابن احمد در العین ۶۷
- دوم. نظر جوهری در الصحاح ۶۷
- ب) فسخ در اصطلاح فقهاء ۶۸
- بخش دوم؛ کلیات ۷۰
۱. مشروعیت اقاله ۷۰
- الف) از نظر فقه اهل سنت ۷۰
- ب) از نظر فقه جعفری ۷۱
۲. مشروعیت فسخ ۷۷
- الف) فسخ مطلق ۷۷
- ب) فسخ در موارد خاص ۷۸
- ج) تفاوت فسخ و اقاله ۷۹
- یکم. در اصطلاح فقه امامیه ۸۰

- دوم. در اصطلاح فقه اهل سنت ۸۱
۲. ماهیت اقاله از منظر فقه اهل بیت علیهم السلام ۸۵
- مقدمه ۸۵
۱. دیدگاه فقهای امامیه در مورد اقاله ۸۵
- الف) ادعای اجماع بر فسخ بودن اقاله (از زمان شیخ طوسی) ۸۶
- ب) تعبیر ایجاب و قبول درباره اقاله (از زمان علامه حلی) ۸۹
- ج) تعبیر عقد درباره اقاله (از زمان صاحب جواهر) ۹۸
- د) عقد متعارف خواندن اقاله (از سوی محقق اصفهانی) ۱۰۵
- ه) ظهور اختلاف در تعابیر (دوره معاصر) ۱۱۱
۲. جمع بندی تعابیر فقهای امامیه ۱۲۰
۳. ادله دیدگاه فقهای امامیه در مورد اقاله ۱۲۳
- الف) اجماع ۱۲۳
- ب) فهم عرف و عقلاء ۱۲۴
- ج) منع زیاده و نقیصه در اقاله ۱۲۵
- د) جواز اقاله در سلم قبل از قبض ۱۲۶
- ه) جواز اقاله در بیع دو عبد پس از مرگ یکی از آن ها ۱۲۷
- و) صحیح حلی ۱۲۸
- ز) استحباب ذاتی اقاله ۱۲۹
- ح) عدم امکان عقوبت در برخی از ابواب ۱۳۰
- ط) عدم قصد عقد در اقاله ۱۳۱
- ی) عدم صلاحیت لفظ ۱۳۲
- ک) اصل ۱۳۳
- ل) حکم دیگر فسخ ها ۱۳۴
۳. اقاله از منظر فقهای سایر مذاهب ۱۳۷
- مقدمه ۱۳۷
۱. دیدگاه مذهب زیدی ۱۳۷
۲. اقوال فقهای اهل سنت ۱۴۲

- الف) دیدگاه مذهب حنفی _____ ۱۴۲
- یکم. دیدگاه سرخسی در المبسوط _____ ۱۴۳
- دوم. دیدگاه سمرقندی _____ ۱۴۵
- سوم. دیدگاه کاسانی در بدایع _____ ۱۴۸
- چهارم. دیدگاه ابن نجیم در البحر الرائق _____ ۱۵۰
- ب) دیدگاه مذهب مالکی _____ ۱۵۰
- یکم. دیدگاه مالک در الموطأ _____ ۱۵۱
- دوم. دیدگاه مغربی در مواهب الجلیل _____ ۱۵۵
- سوم. دیدگاه ابوالبرکات در الشرح الکبیر _____ ۱۵۶
- ج) دیدگاه مذهب شافعی _____ ۱۵۸
- یکم. دیدگاه شافعی در الأم _____ ۱۵۹
- دوم. دیدگاه رافعی در فتح العزیز _____ ۱۶۰
- سوم. دیدگاه نووی در المجموع _____ ۱۶۲
- چهارم. دیدگاه شربینی در مغنی المحتاج _____ ۱۶۵
- د) دیدگاه مذهب حنبلی _____ ۱۶۶
- یکم. دیدگاه ابن قدامه در المغنی _____ ۱۶۷
- دوم. دیدگاه عبدالرحمن ابن قدامه در الشرح الکبیر _____ ۱۶۹
- سوم. دیدگاه بهوتی در کشاف القناع _____ ۱۷۱
- ه) دیدگاه ابن حزم؛ مذهب ظاهری _____ ۱۷۳
- یکم. حکم مطلق به بیع بودن اقاله _____ ۱۷۴
- دوم. اقوال در مسئله از نظر ابن حزم _____ ۱۷۵
- سوم. قول به تفصیل از نظر ابن حزم _____ ۱۷۶
- چهارم. ادله قائلان به فسخ بودن اقاله از نظر ابن حزم _____ ۱۷۶
- پنجم. رد تمسک به ظاهر حدیث نبوی _____ ۱۷۷
- ششم. رد ادعای اجماع در سلم قبل از قبض _____ ۱۷۹
- هفتم. ادله اثباتی ابن حزم _____ ۱۸۲
- هشتم. زیاده و نقیصه در اقاله از نظر ابن حزم _____ ۱۸۴

۳. ادله اقوال فقهای اهل سنت _____ ۱۸۴
- الف) ادله قائلان به فسخ بودن اقاله _____ ۱۸۵
- ب) ادله قائلان به تفصیل _____ ۱۸۷
- ج) ادله قائلان به عقد بودن اقاله _____ ۱۸۸
- یکم. وحدت جهت خروج _____ ۱۸۹
- دوم. شباهت به بیع _____ ۱۸۹
- سوم. جواز اقاله به غیر ثمن _____ ۱۹۰
- چهارم. عدم نص _____ ۱۹۱
۴. نقد و بررسی ادله و دیدگاه‌های فریقین و داوری نهایی _____ ۱۹۵
- مقدمه _____ ۱۹۵
۱. نقد و بررسی ادله فقهای امامیه _____ ۱۹۶
- الف) اجماع _____ ۱۹۷
- ب) فهم عرف و عقلاء _____ ۱۹۸
- ج) منع زیاده و نقیصه در اقاله _____ ۱۹۹
- د) جواز اقاله در سلم قبل از قبض _____ ۲۰۲
- ه) جواز اقاله در بیع دو عبد پس از مرگ یکی از آن‌ها _____ ۲۰۳
- و) صحیح‌ه حلبی _____ ۲۰۵
- ز) استحباب ذاتی اقاله _____ ۲۰۸
- ح) عدم امکان عقد بودن در برخی از ابواب _____ ۲۰۹
- ط) عدم قصد عقد در اقاله _____ ۲۱۰
۲. نقد و بررسی ادله فقهای عامه _____ ۲۱۰
- الف) ارزیابی ادله قول به فسخ بودن _____ ۲۱۱
- یکم. دلیل نووی _____ ۲۱۱
- دوم. دلیل ابن‌قدامه _____ ۲۱۱
- ب) ارزیابی ادله قول به تفصیل _____ ۲۱۲
- یکم. قول به تفصیل بر مبنای قبض _____ ۲۱۲
- دوم. قول به تفصیل بر مبنای متعاقدین _____ ۲۱۳

- ج) ارزیابی ادله قائلان به عقد بودن اقاله ۲۱۷
- یکم. دلیل نخست مذهب مالکی ۲۱۷
- دوم. دلیل دوم مذهب مالکی ۲۱۸
- سوم. دلیل نخست مذهب ظاهری ۲۱۸
- چهارم. دلیل دوم مذهب ظاهری ۲۱۹
۳. داوری نهایی درباره ماهیت اقاله ۲۲۰
- الف) حل شبهه عقد بودن اقاله ۲۲۰
- ب) فرق تقایل و اقاله ۲۲۶
- ج) فسخ بودن تقایل ۲۳۰
۵. ثمرات نزاع درباره اقاله و آثار آن ۲۳۳
- مقدمه ۲۳۳
۱. آثار عمده مترتب بر اقاله ۲۳۴
- الف) رجوع مال به مالک اول ۲۳۵
- ب) عدم سقوط حق شفعه ۲۳۶
- ج) عدم ثبوت شفعه ۲۳۷
- د) عدم سقوط اجرت دلال، کیال و وزان ۲۳۷
- ه) سقوط خمس ارباح مکاسب ۲۳۸
- و) سقوط خمس کافر ذمی ۲۳۹
- ز) جواز حبس مبیع و ثمن پس از اقاله ۲۴۰
۲. ثمرات نزاع نسبت به متعاقدین ۲۴۰
- الف) اقاله درباره عبد بعد از اسلامش ۲۴۰
- ب) ثبوت برخی از انواع خیارات ۲۴۲
- ج) امکان شرط خیاری ۲۴۳
- د) بطلان اقاله با شرط زیاده و نقیصه ۲۴۴
- ه) جواز اقاله پس از تلف مبیع ۲۴۸
- و) جواز اقاله قبل از قبض در مکیل و موزون ۲۵۰
- ز) جواز اقاله قبل از قبض در مطلق مبیع ۲۵۱

- ح) جواز اقاله در بخشی از مبیع ۲۵۳
- ط) غرامت ارش مبیع در صورت عیب ۲۵۴
- ی) جواز اقاله در سلم قبل از قبض ۲۵۶
- ک) جواز اقاله در بخشی از مسلم فیه ۲۵۷
- ل) لزوم تقابض در بیع صرف ۲۶۰
- م) نفوذ تصرف پس از اقاله ۲۶۱
- ن) حدود عیب قبل از اقاله ۲۶۳
- س) در صورت تلف بخشی از مبیع ۲۶۵
- ع) اجرت استعمال مبیع پس از اقاله ۲۶۷
- ف) نمای منفصل مبیع ۲۶۹
۳. ثمرات نزاع نسبت به غیرمتعاقدين ۲۷۲
- الف) ثبوت حق شفعه با اقاله ۲۷۲
- ب) عدم سقوط حق شفعه با اقاله ۲۷۴
- ج) عدم سقوط خمس ارباح مکاسب ۲۷۸
- د) عدم سقوط خمس کافر ذمی ۲۷۹
۴. موضوعات پیشنهادی برای تحقیقات بیشتر ۲۸۷
- الف) قلمرو اقاله ۲۸۷
- ب) اقاله در عقد نکاح ۲۸۷
- ج) استقلال عنوانی اقاله ۲۸۹
- د) ماهیت ایقاعی اقاله ۲۸۹
- ه) اقاله در ایقاعات ۲۹۰
- و) گستره زمانی اقاله ۲۹۱
- ز) موافق اصل یا خلاف اصل ۲۹۱
- ح) زمان انحلال عقد در اقاله ۲۹۲
- منابع و مأخذ ۲۹۵